

AZ IPARI ÖRÖKSÉGEK KULTURÁLIS ÉS TURISZTIKAI CÉLÚ HASZNOSÍTÁSA

Tózsér Anett

Nemzetstratégiai Kutatóintézet, anett.tozser@nski.gov.hu

Absztrakt

Az ipari örökség hazánk múltjának és jelenének egyedi és meg nem újítható forrása, a nemzeti és egyetemes kultúra összetevője, a lakosság identitásának, a települések népességmegtartó képességének eleme. Az utóbbi évtizedek tapasztalatai arról tanúskodnak, hogy bár napjainkban vannak jó példák az ipari épületek hasznosítására, összességében azonban a magyarság kulturális emlékein belül méltánytalan helyzetbe került az ipari, technikai örökségünk. Különösen azokban a térségekben szükséges kibontakoztatni az ipari kulturális örökség hasznosításának esélyteremtő képességét, ahol az ott élők a végbement gazdasági szerkezetváltás következtében hátrányos társadalmi helyzetbe kerültek (DRÓTOS 2007). Ezért a *kutatás célja* is vizsgálni az ipari örökségek kulturális és turisztikai célú hasznosításának jó hazai és nemzetközi példáit, a hasznosítás sikereit és nehézségeit. A jó példák átvételével ugyanis lehetőség nyílik a már használaton kívüli ipari épületek megőrzésére, közkinccsé tételére és hasznosítására a mai és az elkövetkező generációk számára.

Kulcsszavak: *ipari örökség, turisztikai hasznosítás, épület rehabilitáció*

Abstract

The industrial heritage is the unique and non-renewable source of our past and present, the component of national and universal culture, the identity of the population and the population retention capacity of the settlements. The experiences of recent decades show that although today there are good examples of cultural and tourism utilization of industrial buildings, still the industrial and technical heritage of the Hungarian culture has got into inequitable situation. It is necessary to develop the ability to exploit industrial cultural heritage especially in those regions, where people live in a disadvantaged social situation due to the economic restructuring that has taken place (DRÓTOS 2007). Therefore, the aim of this research is to examine the good domestic and international examples and difficulties of tourism utilization in case of the industrial heritage. By taking good examples, it is possible to preserve and utilize unused industrial buildings for present and future generations.

Keywords: *industrial heritage, tourism utilization, building rehabilitation*

Bevezetés

Magyarországon az ipar modernizációjával és a rendszerváltással az ipari épületek nehéz helyzetbe kerültek. Az ipari épületek, területek funkcióvesztésének felgyorsulása az egész ipari örökségünk megőrzésének problémáját hozta a felszínre. A privatizációs folyamatok, a funkciójukat veszített épületek, berendezések, a hagyományos ipari területek és tájegységek eltűnését, a híres magyar technológiák teljes megszűnését eredményezhetik (VÁCZI 2001). A leromlott ipari épületek hasznosításának egyik lehetősége a kulturális és turisztikai célú hasznosítás. Jelen vizsgálat célja felhívni a turisztikai szakemberek figyelmét az ipari örökségek megőrzésének, bemutathatóvá tételének, fenntartható fejlesztésének és a jövő generációk számára történő átörökítésének fontosságára.

A hazai és a külföldi ipari örökségek hasznosításának vizsgálatát célul kitűző kutatáshoz szekunder és primer vizsgálatot végeztem. A szekunder vizsgálat keretében feltártam az *örökség, a kulturális- és ipari örökség* fogalmak összefüggéseit, az ipari örökségek turisztikai hasznosításának kérdéseit, valamint a jó hazai és nemzetközi példákat az ipari örökségek turisztikai hasznosítására. *A primer kutatás keretében szakmai interjút készítettem a TICCIH/ICOMOS Ipari Örökség Szakbizottsága elnökével, Dr. Németh Györgyivel*, aki az alábbi kérdéskörök megválaszolásában volt segítségemre:

- A rendszerváltás óta melyek voltak az ipari értékek számbavételéért, felméréséért, hozzáférhetővé tételéért felelős szervek.
- Ma melyek a problémás területek az ipari örökségek megőrzésében és hasznosításában és milyen szakmai lépések történnek e folyamatok megváltoztatására.
- Milyen kiemelkedő hazai és nemzetközi példák említhetők az ipari épületek kulturális és turisztikai hasznosításával kapcsolatban.
- Milyen különbségek láthatók az ipari épületek nemzetközi és a hazai turisztikai hasznosítási gyakorlata között.

1. A kutatás eredményei

1.1. Az örökség, a kulturális örökség, az ipari örökség fogalmak összefüggései

Mára világméretű tendenciává vált, hogy a mindennapi élet nehézségeivel, csalódásaival, kilátástalanságával szemben gyakori ellenreakció az örökség felé fordulás, amely kapcsolatot teremt a múlt és a jövő között, rámutat arra, hogy a mostani lét a múltban gyökerezik. HALL – MCARTHUR (1998) szerint is az örökség olyan múltbeli, az elmúlt időkből származó érték, amelyet az egyik generáció megőrzésre érdemesnek tart és továbbad a következőnek. Egy másik értelmezés szerint (HUSZ 2007) az örökség azt a kultúrát írja le, amit egy közösség megőriz, gondját viseli és átadja a jövő generációnak. E nélkül nincs identitás és valahová tartozás-érzés. Az örökség továbbá kiterjed a kulturális, építészeti, természeti örökségekre, és az emberi tevékenységek és szokások egészére. Részletesebb csoportosítás szerint pedig megkülönböztetünk természeti örökséget, élő kulturális örökséget, épített örökséget, ipari örökséget, személyes örökséget, vallási örökséget, katonai örökséget, irodalmi vagy művészeti örökséget (HUSZ 2007). Az ipari örökség tehát az örökség és ezen belül a kulturális örökség része.

Az 1970-es években került sor a kulturális örökség fogalom UNESCO általi meghatározására, amely megkülönbözteti a materiális örökségen belül az épített és a természeti örökségeket (UNESCO 1972), majd a szervezet 2003-ban leszögezte a kézzel nem fogható szellemi örökségek, azaz a „élő” örökség jelentőségét (UNESCO 2003). A Világörökségi Egyezmény a kulturális örökségek között meghatározta a történelmi, művészeti, vagy tudományos szempontból egyetemes értékű emlékműveket, épületegyütteseket, helyszíneket.

Az Európa Tanács az 1985-ös granadai kongresszusán definiálta a kulturális örökség mai fogalmát. A kulturális örökség fogalma az egyezmény alapján az építészeti örökség fogalmával hozható összefüggésbe és kiterjed a műemlékekre, az épületegyüttesekre, és a kultúrtájakra. Az egyezmény arról is rendelkezik, hogy az érintett felek vállalják, hogy az ipari értékekről jegyzéket vezetnek és az értékek veszélyeztetettsége esetében dokumentációt készítenek. Kidolgozzák továbbá az épített örökség védelmének jogrendszerét, és a műemlékek védelme érdekében megakadályozzák a védett értékek átalakítását, elpusztulását, vagy lerombolását (COUNCIL OF EUROPE 1985).

A 2001. ÉVI LXIV. TÖRVÉNY A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG VÉDELMEÉRŐL a kulturális örökséget a nemzeti és az egyetemes kultúra elválaszthatatlan összetevőjeként említi, és – reflektálva az Európa Tanács granadai kongresszusának eredményeire –, a régészeti értékű területekben, régészeti emlékekben és lelőhelyekben, ezek védőövezeteiben, a műemlékekben, műemléki épületekben és területekben, valamint a kulturális javakban definiálja. A műemlék a Kötv értelmében olyan nyilvántartott műemléki érték, amit jogszabállyal védetté nyilvánítottak. A műemlékek az építészeti örökségünk részei.

Az örökség és a kulturális örökség fogalmak összefüggéseit összegezve megállapítható, hogy az örökségeket két csoportra oszthatjuk, természeti és kulturális örökségekre. A kulturális örökségen belül pedig megkülönböztethetjük a megfogható és a megfoghatatlan örökségeket.

Az ipar hagyatéka is a kulturális örökségek közé sorolható és azon belül megfogható (pl. gyárépületek) és megfoghatatlan (pl. Selmeczi hagyományok) örökségeket tartalmaznak (CZENE 2002).

Az ipari örökség védelmére irányuló mozgalom Angliából indult, és elsősorban azoknak az épületeknek a megmentését tűzte ki célul, amelyek ugyan megmaradtak a háborúk pusztításai után, de a modernizációs folyamatok következtében megkezdődött városrészmegsemmisülések után veszélybe kerültek. Az Ipari Örökség Megőrzésének Nemzetközi Bizottsága (The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage – TICCIH) 1978-ban alakult Svédországban és a szervezet eddig 16 nemzetközi konferencián foglalkozott az ipari örökségekkel. Ezek az események két-három évente kerülnek megrendezésre. A 2003-ban Oroszországban megrendezett konferencián fogadták el Nyizsnyij Tagil Kartát az ipari örökségekről (ICOMOS MAGYAR NEMZETI BIZOTTSÁG EGYESÜLET 2011). A TICCH szerint az ipari örökséget az iparral kapcsolatos ingó és ingatlan tárgyak, írásos dokumentumok, és a termelésben résztvevő emberek szóbeli visszaemlékezései egyaránt alkotják (VÁCZI 2001). A Karta szerint az ipari örökség a kulturális örökség része, amely azon ipari értékekből áll, amelyeknek műszaki, társadalmi, építészeti, tudományos értéke van, és magába foglal minden ipari tevékenységet: az ipari épületeken kívül berendezéseket, eszközöket, városrészeket és tájakat, amelyeken az épületek elhelyezkednek (NÉMETH 2005, HORVÁTH 2014, KIRÁDY 2009). Később, a 2011-ben elfogadott *Dublini Alapelvekben* (ICOMOS – TICCIH 2011) az ICOMOS és a TICCIH közösen határozta meg az ipari örökségek fogalmát és döntött az ipari örökségek védelméről, nyilvántartásáról, promócióját támogató alapelvekről.

A fenti dokumentumokból is látható, hogy az ipari örökség fogalmát nem egyszerű meghatározni. A legtágabb értelemben ide sorolhatunk minden, a kézműipartól a nagyiparig terjedő, a termelés bármely területéhez és ágazatához kapcsolódó ránk maradt emléket, beleértve a jelenleg működő ipari egységeket, ágazattól függetlenül (CZENE 2002).

1.2. Az ipari örökség hasznosításának kérdései

A *Karta* (ICOMOS MAGYAR NEMZETI BIZOTTSÁG EGYESÜLET 2011) kijelenti, hogy az ipari örökségnek fontos szerepe van a hanyatló területek gazdasági újjáélesztésében, ezért a megőrzési programoknak helyet kell kapniuk a fejlesztési tervekben. Mindezt azzal indokolja, hogy az újrahasznosítás csökkenti az energiafelhasználást, hozzájárul a fenntartható fejlődéshez, és pszichológiai támaszt nyújt a megélhetésüket elvesztő közösségek számára (NÉMETH 2005, HORVÁTH 2014). A *Karta* a legjelentősebb épületeknél a teljes védelmet szorgalmazza és ellenez minden olyan beavatkozást, amely az ipari táj hitelességének, értékeinek elvesztését eredményezheti. A kisebb jelentőségű emlékek esetében elképzelhetőnek tartja az újrahasznosítást. A rehabilitáció során figyelembe kell venni az épület eredeti rendeltetését és hasonló funkció biztosítására kell törekedni, illetve minden változást dokumentálni szükséges (KIRÁDY 2009). A *Karta* a rekonstrukciót, vagy egy korábbi állapot visszaállítását csak kivételes esetben támogatja, de javasolja az eredeti rendeltetés bemutatását egy külön e célra fenntartott helyen (NÉMETH 2005, HORVÁTH 2014, ICOMOS MAGYAR NEMZETI BIZOTTSÁG EGYESÜLET 2011). Ha pedig sem az eredeti funkció megtartása, sem a múzeummá történő alakítás nem megoldható, akkor a megoldást a funkcióváltás jelentheti, ami a megőrzés legjárhatóbb útja (LEPEL 2009).

A *Dublini Alapelvek* (ICOMOS – TICCIH 2011) szerint az ipari örökségek, területek hatékony védelmének biztosítása érdekében el kell fogadni és végre kell hajtani a megfelelő irányelveket, a jogi és adminisztratív intézkedéseket. Az új használat során a kockázatenyhítést, a környezeti és az ipari szabályozásokat is szükséges végrehajtani. A fizikai beavatkozásnak visszafordíthatónak kell lenni és tiszteletben kell tartani az eredeti kort és stílusjegyeket. Egy korábbi állapothoz való visszatérés kivételes körülmények között lehet elfogadható, és kutatáson kell alapulnia. A bontás és az áthelyezés csak kivételes esetekben megengedhető. A dokumentum arról is rendelkezik, hogy az ipari örökségek bemutatása érdekében múzeumokat, látogatóközpontokat, kiállításokat, tematikus útvonalakat szükséges kialakítani és megfelelően kommunikálni.

Az ipari épületek, területek revitalizációjára összefoglalóan tehát több lehetőség kínálkozik, mint például:

- megelőzés – a további rombolás megállítása rövid távú megoldásokon keresztül;
- megőrzés – a további rombolás megállítása hosszú távú megoldásokon keresztül;
- helyreállítás – operatívva tétel új funkciókon keresztül;
- újbóli használat – operatívva tétel a régi funkciókon keresztül.

Az ipari épületek megóvásához és fenntartható hasznosításához szükséges tényezők közé tartoznak az autentikus és versenyképes örökségelemek és programok; a célcsoportok igényeihez folyamatosan igazodó termékfejlesztés, a piaci rések kihasználása, a turisztikai infrastruktúra-fejlesztés (szálláshely kínálat,

közlekedés, turisztikai információ stb.) (NAGY–PISKÓTI 2014). A kulturális örökségmenedzsment ezen kívül további stratégiai kérdéseket is felvet, mint a pénzügyi fenntarthatóság biztosítását, a helyi lakossággal való együttműködést. Az ipari örökség állagának megóvása és a műemlékvédelmi szempontoknak megfelelő rekonstrukciója mellett fontos cél még az emberiség, vagy egy szűkebb közösség múltjáról szerzett ismeretek átadása, és azoknak a jövő generációi számára történő megőrzése (NÉMETH 2005).

Az ipari épületek hasznosítása több területen is elképzelhető, így a kereskedelem, a szolgáltatás, az ingatlanok kialakítása, a kulturális élet, illetve a turizmus területén (LEPEL 2009). Az ipari épületek e célú hasznosításaira számos jó példát találhatunk Európa-szerte (KIRÁDY 2009), mint például:

- kulturális és turisztikai funkció: Millenáris Park (Budapest), a Ruhr-vidék rehabilitációja (Zeche Zollverein, Essen), Ruhr-vidék Emscher-program (Düsseldorf); múzeum: New Tate Gallery (London);
- lakóépületek, -negyedek: Docklands kerület (London), Gasometer (Bécs);
- oktatási funkció: Docklands kerületben a University of East London campusa, diákszálló (Landscapepark Duisburg, Emscher-program);
- szolgáltató, kereskedelmi, vendéglátó-ipari funkció, bevásárlóközpontok;
- üzleti funkció: irodaházak, műtermek (Hafen irodaépületek, Düsseldorf).

A védett és rehabilitált korai ipari emlékek többsége múzeumként vagy szállodaként működik, és bemutatja a korabeli szerkezetek működését (VÁCZI 2001). A kulturális célú hasznosítást az építészeti-technikai racionalitás mellett azonban a többszintű szimbolikus értékek is indokolhatják (LEPEL 2009).

1.3. Jó példák leromlott ipari örökségek kulturális és turisztikai célú hasznosítására

1.3.1. Területhasznosítás

A városrehabilitációs munkák célterületét Európában az 1960-as évek végétől, Magyarországon a rendszerváltást követően a felhagyott ipari komplexumok jelentik. A legnagyobb összefüggő területen folyó rehabilitációs programot a londoni Dockland képviseli, amit számos hasonló helyzetben lévő kikötőnegyed megújítása követett a kontinensen is. Majd az elhagyott kikötők revitalizációját követték a városhoz közeli gyártelepek revitalizációi (MEGGYESI 2006). Európában a megelőző, *sikeres területhasznosítási gyakorlatokat példázza az angliai Ironbridge és a svédországi Bergslagen múzeum együttese, a Ruhr vidéken kialakított Internationale Bauausstellung Emscher Park, vagy az ostravai Vítkovice Vasmű kulturális célú hasznosítása* (FEKETE 2013). E területek közös jellemzője, hogy a település nehéziparát a XX. században radikálisan leépítették, és ennek hatására jelentős gazdasági és technikai gondok, társadalmi feszültségek keletkeztek. Ezeket a problémákat a központi kormányzat és az érintett városok önkormányzatának, vállalkozásainak, civil szervezeteinek és lakosságának szoros összefogásával sikerült megoldani. Az egykori iparvidékek átalakítása során hangsúlyt helyeztek az életminőség és a környezetvédelem kérdésére, és a végrehajtott szerkezetváltással olyan típusú térségek létrehozása volt a cél, amelyeknek a kultúra alakította az identitását (HORVÁTH 2014).

Az alábbiakban az ipari örökség védelmére és kulturális turisztikai célú hasznosítására egy nyugat- és egy közép-európai nemzetközi jó gyakorlatot emelek ki.

Klasszikus példaként említhető a *németországi Ruhr-vidék*, ahol a RhyssenKrupp konzern 220 évig nyújtott megélhetést az itt élőknek, de az acélgyártásra szakosodott vállalat hanyatlása a hatvanas években megkezdődött (ALMÁSSY 2012). Az 1980-as évekre a térség mély válságba került, gazdasági és társadalmi szempontból is depressziós területté vált és mára a vállalat bevételeinek mindössze ötöde származik acélgyártásból. A régió 2010-ben lehetőséget kapott arra, hogy komplex területfejlesztési program keretében megvalósítsa a térség rehabilitációját és egy markánsan megfogalmazott új imázst alakítson ki. Erre nyújtott lehetőséget az Európa Kulturális Fővárosa kezdeményezés (OROSZ et al. 2010). A rehabilitáció keretében a szénbányák helyét a modern technológia vette át, a régi gyártelepeket felújították és kialakították az ipari örökség útvonalát. Európa legnagyobb szénbányája, a Zeche Zollverein ma művészeti és kulturális központként működik, ahol a régi gyárépületeket hangversenyteremmé, egy régi tartályt Európa legnagyobb könnyűbúvár központjává alakították át. A múzeumok jelentőségét is bizonyítja a RuhrKunstMuseen 200 múzeumot magába foglaló hálózat, amelynek tagja a metropoliszrégió múzeumai többek között például a Folkwang Múzeum, amely évi 800 ezer látogatóval a leglátogatottabb múzeum (HORVÁTH 2014, <http://www.ruhr-tourismus.de>) (1. kép).

1. kép: Ruhr-vidék – Zeche Zollverein

Forrás: <https://www.zollverein.de>

Hasonlóan komplex területfejlesztést valósított meg az *ostravai Vítkovice Vasmű*, amelyben a Rothschild család 1843-tól kezdte meg a nagy volumenű fejlesztéseket, azonban a nagyüzemi kohászati tevékenység az 1990-es évek társadalmi, politikai és gazdasági folyamatainak eredményeképpen leépült (<http://whc.unesco.org/en/tentativelists/1560>). Ostravában már a vítkovicei vasgyártás leállása előtt szükségesnek tartották befektetői csoportok megnyerését és egy rövid és egy hosszú távú fejlesztési terv kidolgozását az ipari örökség megmentésére. Az első sikereket az ostravai bányászati értékek, az Anselm- és a Mihály-bánya megmentésével érték el. 1993-ban az Anselm-bányában bányászati múzeumot nyitottak,

amely magában foglalt egy régi tårót is. A Mihály-bányából szintén múzeumot alakítottak ki, de a tårókat itt betõmték, így ma csak a föld feletti részek látogathatók. Az épület technikai berendezéseit eredeti formájában õrizték meg. A Vítkovice Vasmûvet 2002-ben a cseh kormány nemzeti kulturális emlékmûnek nyilvánította. A vállalkozás Csehország legnagyobb városrehabilitációs programja volt, amely elõkelõ helyet foglalt el az Európa Kulturális Fõvárosa 2015 projektre benyújtott pályázatban is, amelyben Ostrava vállalta, hogy a 2009-2015 közötti idõszakban befejezi az egykori vasipari és bányászati komplexum teljes revitalizációját. Ennek megfelelõen a területet közösségi parkká alakították át (<http://www.landekpark.cz/onas>), létrehoztak egy 1500 fõ befogadására alkalmas konferenciaközpontot, egy interaktív technikai múzeumot és tudományos-oktatási központot, és bemutathatóvá tették a vasolvasztás technikai folyamatát. Ostravában is tehát széleskörû összefogással sikeresen megvédték az ipari örökséget, illetve a hasznosítás terén is komoly eredményeket értek el (FEKETE 2013) (2. kép).

2. kép: Vítkovice Vasmû – Landek park

Forrás: <http://www.landekpark.cz/landek-park>

A nemzetközi gyakorlattól eltérően, *Magyarországon* az ipari örökség kulturális és turisztikai célú hasznosítása még kevésbé elterjedt és támogatott, és az ipari épületek megõrzése terén is lépéshátrányban járunk. VARGA Piroska tanulmányában (2013) arról ír, hogy Magyarországon az ipari területek és épületek újrahhasznosítására való törekvéseket gyakran még értetlenség fogadja, mert a befogadó közeg nem áll rendelkezésre, sem a településtervezés-, sem a lakosság-, sem a társadalmi igény szintjén. A megszűnt és privatizált, ezáltal darabjaira tördelt gyárépületek jelenleg különféle konzorciumi konstrukcióban, ipari parkok formájában próbálnak fennmaradni. Ma még általános problémának tekinthetõ számos egykori nehézipari város esetében (pl. Miskolc, Ózd, Nagykanizsa, Dunaújváros) a megmaradt üres gyárépületek visszacsatolása a város vérkeringésébe, hiszen a leromlott épületek rehabilitációja a területfejlesztési kérdések mellett identitási és szociológiai kérdés is. A folyamatosan leromló épületek ugyanis az egész városrész fejlődését determinálhatják, azaz szegregációhoz vezethetnek.

A nehézségek ellenére azonban a kulturális célú területhasznosításokra két jó hazai példát is említhetünk. Egyrészt kiemelhető a XX. század közepéig működő *Ganz Villamosági Művek* kulturális központtá alakítása (CSORDÁS 2000, <http://www.millenaris.hu>). Másrészt a pécsi iparvidéken végrehajtott szerkezetváltás, amellyel szintén olyan terület létrehozása volt a cél, amelynek a kultúra alakítja a jövőjét. 2010-ben Magyarországról Pécs nyerte el az Európa Kulturális Fővárosa címet és a projekt keretében a város kialakította a *Zsolnay Kulturális Negyed*et. Ez a területhasznosítási példa úttörő jellegű abban a tekintetben, hogy a rehabilitált területekre eddig főként a szolgáltatási-kereskedelmi funkciók voltak jellemzőek, ezzel szemben a pécsi projekt alapvetően kulturális-városfejlesztési típusú funkciót hozott létre (TAKÁTS 2011). Megnyitása óta több mint 500 ezer látogatót vonzott és e látogatói körnek 15-20%-a külföldi turista volt. A pályázat során kikötés volt, hogy a projektnek el kell érnie az évi 150 ezres látogatószámot, ami eddig teljesíthető volt. Feltétel volt még az is, hogy 10 évig nem lehet a területet elidegeníteni, és csak kulturális tevékenység folytatható benne (HORVÁTH 2014, <http://www.pecs2010.hu>). Ezen kívül háromszor annyi válaszadó említette a rendezvényt követően, hogy „élhetőbbé vált a város”, mint ahányan azt előzőleg várták (KOLTAI 2015).

1.3.2. Tematikus utak

Az ipari örökség megjelenik a kulturális- és örökségturizmus kínálatában, illetve része az Európa Tanács kulturális útvonalainak is.

Az *Ipari Örökségek Európai Útvonala* (ERIH) Európa legfontosabb ipari örökségeinek hálózata, amely 1999-ben jött létre. A projekt célja, hogy érdeklődést keltsen az iparosodás közös európai öröksége és ennek fennmaradt nyomai iránt. A főútvonalat alkotó megállókat a látogatók számára vonzó és történelmileg a legfontosabb ipari örökség helyszínek. Az útvonal átszeli az Egyesült Királyságot, Hollandiát, Belgiumot, Luxemburgot és Németországot. A hálózat az ipari örökségek iránt érdeklődő turisták számára is a legfontosabb információs szervezetté vált Európában. A honlapjuk 2008-ban még 650 vonzó ipari örökség-helyszínt tartalmazott, mára már 45 ország 1350 helyszínét mutatja be (<http://www.erih.net/about-erih/erih-history>).

A vaskultúra tágabb értelemben nem csupán a termelés, a fizikai munka eszközeit és berendezéseit, hanem a munka helyszíneit, a vasat feldolgozó ember életének nyomait, a vashoz kötődő tárgyi és szellemi kulturális emlékeket is magába foglalja. Az *Európai Vaskultúra Útja* mozgalom („Europäische Eisenstrasse”) összefogó szervezete a CEITA (Cooperation of European Iron Trail Associations), azaz „Európai Vas Útja Egyesületek Együttműködése”. Céljuk az érdeklődés növelése az európai vasgyártás értékei iránt, a technikatörténeti ismeretek cseréjének elősegítése. E mozgalomhoz Magyarország is csatlakozott 2001-ben, közösen a szlovák, lengyel és erdélyi szervezetekkel. A program Kárpát-medencei bővítése lehetőséget nyújt arra, hogy az itt élők a kulturális, tudományos és technikai örökségüket kölcsönösen megismerjék. Közösen megvalósítandó témák például az osztrák-magyar vaskartell, amely 1886 után az egész Monarchia és ezen belül a Kárpát-medence vasiparát a teljes összeomlástól mentette meg és ezáltal hozzájárult az egész térség gyors gazdasági fejlődéséhez (TÓTH – DRÓTOS 2005).

A *Közép-európai Vaskultúra Útja* 2007-ben létesült. A kezdeményezés a leobeni Bányászati és Kohászati Egyetemről indult. A bányászathoz, a vasgyártáshoz és a kohászathoz kapcsolódó európai ipari emlékeket köti össze. A résztvevő országok közé tartozik Ausztria, Csehország, Németország, Magyarország, Olaszország, Lengyelország, Szlovákia, Szlovénia (<http://culture-routes.net/news/central-european-iron-trail>).

Észak-Magyarország a rendszerváltás előtt a nagyipar, elsősorban a bányászat és kohászat fellegvára volt (NÉMETH 2004). Mára azonban a Miskolcon és az Ózdon található két legnagyobb vasmű termelése megszűnt, a gyárakat bezárták, hasznosításuk megoldatlan. Közel 20 évvel ezelőtt néhány, a terület iránt elkötelezett szakember kezdeményezte az ipari örökségek feltárását, megőrzését és bemutathatóvá tételét. Ennek hatására 2008-ban megalakult a *Közép-Európai Vaskultúra Útja Egyesület magyarországi tagozata*, miskolci székhellyel. Céljük az ipari örökségek feltárása és megőrzése, a hagyományok őrzése és a barnamezős területek hasznosítása (NAGY 2012). A magyarországi állomások közé tartozik Budapest, Dunaújváros, Eger, Mezőkövesd, Miskolc, Ózd, Rudabánya, Salgótarján, Somogyfajsza, Sopron, Szilvásvárad, Vasvár. A Vaskultúra Útja magyarországi szakaszán a Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum múzeumainak állandó kiállításai felölelik a magyar ipar és közlekedéstörténet teljességét (<https://www.mmkm.hu/hu>).

1.4. Szakmai interjú tapasztalatai

Magyarországon az ipari örökségekkel összefüggő feladatok csak részben tartoznak az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság Egyesülethez. *Állami szinten* 1992-től az Országos Műemlékvédelmi Hivatal (OMvH), majd a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) volt felelős az ipari örökségekért. A KÖH megszűnése előtt (2012) egy teljes munkaidős és egy részmunkaidős munkatárs foglalkozott az ipari örökségekkel. Az ipari örökségekért Angliában és Franciaországban önálló hivatalok voltak felelősek, míg Magyarországon e területnek nem volt „gazda” szervezete. Ma a feladat egy része a Miniszterelnökséghez tartozik, hivatalosan azonban nincsen olyan állami szerv, amely kifejezetten az ipari örökségekre helyezné a hangsúlyt és teljes munkaidőben végezné e feladatát; nincs önálló ipari örökség szervezet.

A fenti állami szerveken kívül néhány *civil szervezet* is foglalkozik az ipari örökségekkel:

A Műemlékek és Történeti Együttesek Nemzetközi Tanácsának (ICOMOS) Magyar Nemzeti Bizottsága az ICOMOS az UNESCO műemlékvédelmi világszervezete, a párizsi székhelyű Világörökség Bizottság állandó műemlékvédelmi szakértő intézménye. Az 1965-ben létrehozott civil szakmai szervezet meghatározó a világ műemlékvédelmében. Az itt kidolgozott irányelveket a legtöbb ország átülteti saját műemlékvédelmi gyakorlatába. Az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottsága a nemzetközi szervezet egyik legnagyobb és legbefolyásosabb tagszervezete. E szervezet Ipari Örökségek Szakbizottsága a TICCIH-el közös bizottság és szakmai civil szervezetként foglalkozik az ipari örökségekkel (<http://www.icomos.hu>).

Az Ipari Örökség Megőrzésének Nemzetközi Bizottsága (TICCIH) Magyar Nemzeti Bizottsága 1992-ben alakult és ez a szervezet látja el az ICOMOS Ipari Örökség Szakbizottsága feladatait is, és ezáltal „vegyes” szervezetként működik: részben az ICOMOS, részben TICCIH szervezet céljait ötvözi.

Az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület (OMBKE) Miskolci Területi Koordinációs Szervezete a hazai bánya- és kohómérnökök szakmai szervezete, amely a szakmai hagyományok ápolásában és továbbadásában tölt be szerepet. Feladata továbbá a helyi ipari emlékek értékmentése, a rekultivációval, környezetvédelemmel kapcsolatos szakmai tanácsadás. Az ómassai Kohászati Múzeum, a rudabányai Ércmúzeum alapításánál is szerepet vállaltak.

Miskolcon az 1930-as évektől a nehézipar hozott a korábnál nagyobb fejlődést. A rendszerváltást követően, az 1990-es évektől ez a folyamat megváltozott és jelentős gazdasági hanyatlás következett be. A 2000-es években az *Észak-Keleti Átjáró Egyesület* kezdeményezésével és az Átjáró Projekt keretében átfogó kulturális örökségvédelmi program kezdődött, amely Miskolc kulturális és ipari múltjának megóvására és megismerésére, a szellemi kulturális örökség tudatosítására, másrészt az épített örökség bemutatására és revitalizációjára épül. Több történeti kutatás zajlott és zajlik jelenleg is Miskolcon és Perencesen (utóbbi ma Miskolc egyik városrésze). Az egyesület célja megújult szemlélettel fejleszteni a városi identitást, helyreállítani a városlakók identitását, erősíteni helyi kötődésüket. 2014-ben Európa Nostra díjban részesültek az oktatás, képzés és tudatosság-növelés terén kifejtett tevékenységükért (<http://atjarokhe.hu>).

Az *ipari örökségek nyilvántartásával* a Kulturális Örökség Hivatalban (KÖH) egy teljes munkaidős és egy részmunkaidős munkatárs foglalkozott, akik 2000-ben nyilvántartást végeztek az értékekről. Ez az értéktár azonban nem volt teljes körű, nem tartalmazott minden ipari örökség értéket. Jelenleg sincs Magyarországon teljes nyilvántartás, mert kizárólag műemléki értékeket tartanak nyilván, ez azonban nem fedi le az ipari örökségek teljes tárházát.

A *jó magyarországi példakkal*, az ipari épületek magyarországi hasznosításával kapcsolatban Németh Györgyi elmondta, hogy az észak-magyarországi régióban nagy lehetőségek rejlenek. Jelentős ipari emlékek találhatók - többek között - Miskolcon a diósgyőri vasgyárban, Perces városrészben és Ózdon.

Az ipari örökségek turisztikai hasznosítása tekintetében Magyarországon a *Zsolnay Negyed és a Millenáris Park* emelhetők ki. Ezek a példák azért igazán sikeresek, mert a lakosság és a térség is magáénak érezte a programot és minőségi változás következett be a lakosság életében. Ha azonban a fejlesztések nem esnek egybe a lakosság identitásérzésével, akkor nem lesz sikeres és fenntartható az adott fejlesztés.

Borsod-Abaúj-Zemplén és Nógrád megyékben a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Fejlesztési Ügynökség együttműködésével egy Phare pályázat keretében alakították ki a Vaskultúra Útját (2002), amely a középkortól a 20. századig terjedő emlékeket fűzte fel egy útvonalra. Magyar-szlovák kezdeményezésként Selmecebányát is bevonták és az út Erdélyig tartott. Ez az út azonban ma már nem működik.

Emellett 2008-ban Magyarországon megalapították a Közép-Európai Ipari Örökség Egyesületet, de ma már ez a kezdeményezés sem működik. Céljuk az ipari örökség feltárása és megőrzése, a feledésbe merülő hagyományok őrzése, a termelés – legalább részben történő – visszaállítása, illetve a barnamezős területek hasznosítása volt. A megalakuláskor a szervezetnek ernyőszerkezeti funkciót szántak, amely szakmai és koordinációs segítséget nyújtott volna különböző szakmatörténeti kulturális utak kialakításához, programjaikhoz és a szervezetek működéséhez.

A *hazai és a nemzetközi hasznosítási gyakorlat* között különbséget jelent, hogy míg Magyarországon bizonyos ipari hagyományok sokáig éltek (például 1999-ben még 1892-ből származó hengerállványokon hengereltek Diósgyőrben), amelyek a külföldiek számára is új és jó példát jelenthettek, azonban a hazai-nemzetközi szakmai tudástranszfert nem folytatták, ezek a kezdeményezések elhaltak. Másrészt az ipari örökségeknek külföldön voltak és vannak önálló hivatalaik, Magyarországon azonban ezekkel az értékekkel nem törődtek, a többségét hagyták elpusztulni. Megállapítható az is, hogy Magyarországon az iparosodás nem volt olyan mértékű, mint Nyugat-Európában, és jelenleg világörökségi címre önmagában nincsen esélyes helyszín hazánkban, ugyanakkor szériajelölésben eséllyel pályázhatnánk.

Következtetések, javaslatok

A szakmai interjú során Németh Györgyi elmondta, hogy a rendszerváltás óta az ipari épületek értékes részei elpusztultak Magyarországon, azonban az emlékek megőrzésének egyedüli útja az lehet, ha nem bontják le őket. A finanszírozás problémái ugyancsak a megsemmisülés szélére sodorhatják az ipartörténeti, műszaki múzeumokat. Miután korábbi fenntartóikat, a gyárakat bezárták, részekre bontották vagy felszámolták, nem volt, aki a fenntartásukról gondoskodjon. Vannak olyan esetek, amikor az ipartörténeti múzeum vagy gyűjtemény minden megpróbáltatást túlélve fennmaradt, ugyanakkor hiányoznak a további anyagi erőforrások. Ezekben az ipari épületekben nem minden esetben tudnak a közönség számára vonzó kiállításokat rendezni és viszonylag alacsony az interpretáció színvonala. A történészek is kevés figyelmet fordítanak ma az ipar és a munkásság történetére, ugyanakkor a munkásság történetét illetően megkezdődött egy jelentős mértékű pozitív irányú változás az elmúlt pár évben.

Másrészt az ipari örökségünk az eddigi építészeti értékvizsgálásból is nagyrészt hiányzik. A terület teljes értékvizsgálata, számbavétele, nyilvántartása és annak hozzáférhetővé tétele ugyanakkor nagymértékben képes lenne elősegíteni a fennmaradásukat. Egy ilyen feldolgozás nem csak a nyom nélküli eltűnést akadályozhatná meg, hanem elősegítené egy csaknem teljesen kihasználatlan történeti érték, nemzeti vagyონrész megőrzését és fejlesztési lehetőségeinek aktivizálását (VÁCZI 2001).

A fenti negatív tendenciák megszüntetésére véleményem szerint az alábbi szakmai lépések szükségesek.

- Szükség lenne az ipari örökségekért felelős állami szervezetre, amely ma még nem áll rendelkezésre.
- Munkatervet szükséges kidolgozni a veszélyeztetett ipari objektumok nyilvántartásának elkészítésére és szükséges lenne elvégezni az ipari értékek nyilvántartásba vételét.
- Külön szabályozás még nincsen az ipari örökségekre vonatkozóan. Esetükben szükséges figyelembe venni, hogy az ipari kulturális örökség egy összetett jelenség, hiszen épületre, szerkezetre, gépekre, infrastruktúrára, technológiára stb. is kiterjed.
- Fontos lenne tudatosítani, hogy bár az ipari örökség kulturális örökség, de gazdasági célokra is lehet hasznosítani. Az épületen belül bármilyen funkció elképzelhető, de ha kívül meg tudjuk őrizni ezeket az épületeket eredeti formájukban, abban az esetben megőrizhetjük a jövő számára is. Komplex funkciókat is lehetne adni ezeknek az épületeknek (például új városközponti funkció). Olyan új gazdasági funkciókat, amelyek bevételeket hoznak, jövedelmet termelnek és munkahelyeket alakítanak ki.
- Össze kell gyűjteni és tovább kell adni azokat az információkat, amelyek elősegítik egy adott ipari objektum bekapcsolását a térség fejlesztésébe.
- A TICCIH/ICOMOS Ipari Örökség Szakbizottsága rendszeresen szervez konferenciát a BME Ipartanszékekkel közösen (történészekkel, építészekkel, önkormányzatokkal, főépítészekkel), amelynek folytatása a jövőben is szükséges.
- A kedvezőtlen tendenciák visszafordítására jó módszer lehet, hogy az ipari örökség védelmét különböző iskolák tanmenetébe bevezetik.

- A megőrzés érdekében meg kell teremteni, átjárhatóvá tenni a közigazgatási, a szakmai és a civil szféra közötti kapcsolódási pontokat, amelyek elősegítik a kommunikációt a témában érintett felek között.

Irodalomjegyzék

- COUNCIL OF EUROPE (1985): *Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe*. Granada.
- CZENE, ZS. (2002): A kulturális örökség területfejlesztési megközelítése. *Tér és Társadalom* (4). pp. 25–38.
- DRÓTOS, L. (2008): „Kőbaltától a nanotechnológiáig”. *Miskolc és a régió ipari örökségének turisztikai hasznosítási lehetősége*. Tanulmány. Miskolci Egyetem.
- FEKETE, N. (2013): A vaskohászati ipari örökség hasznosíthatósága Ostravában és Diósgyőrben. In: Szűts István Gergely (főszerk.): *Átjáró I.* 2013/1. (Ipari örökség). Észak-Keleti Átjáró KHE, Miskolc. 2013. május 30. pp. 20-44.
- HALL, C.M. – MCARTHUR, S. (1998): *Integrated Heritage management: Principles and practice*. London: The Stationery Office.
- HORVÁTH, K. (2014): *Üzemen kívüli gyár- és katonai épületek turisztikai hasznosítása*. Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar Marketing Intézet.
- HUSZ, M. (2007): A kulturális örökségek turisztikai menedzselésének kérdései. *Turizmus Bulletin* XI. (3). pp. 47-57.
- ICOMOS MAGYAR NEMZETI BIZOTTSÁG EGYESÜLET (2011): *Karták könyve: műemlékvédelmi dokumentumok gyűjteménye* / [szerk. Román András]. - 2. bővített kiadás.
- ICOMOS – TICCIH (2011): *Joint Principles for the Conservation of Industrial Heritage Sites, Structures, Areas and Landscapes*. Dublin. 2011. november 28.
- KIRÁDY, R. (2009): *Az ipari épületek rehabilitációja. A Jövő Házától a Zanzáig – ipari épületekben megvalósult projektek*. Doktori értekezés. Moholy-Nagy Művészeti Egyetem. Iparművészet Doktori Iskola. Budapest.
- KOLTAI, Z. (2015): Visszatekintés rövidtávra – a pécsi EKF közvélemény-kutatások tükrében. *Kulturális szemle* (2). Az NMI Művelődési Intézet Interdiszciplináris online folyóirata. <http://www.kulturalisszemle.hu>.
- LEPEL, A. (2009): *Az ipari épületek második élete és újrahasznosításuk folyamata*. Doktori értekezés. Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építészmérnöki Kar, Építéskivitelezési Tanszék. Budapest.
- MEGGYESI, T. (2006): *Településfejlesztés*. Egyetemi jegyzet a BMGE Építőmérnök Kar hallgatói részére. Budapest.
- NAGY, K. (2012): *A tematikus utak helye a turisztikai termékfejlesztésben*. Miskolci Egyetem. http://t-modell.uni-miskolc.hu/files/8582/Nagy_2012a.pdf
- NAGY, K. – PISKÓTI, I. (2014): Az ipari örökség megjelenése a kulturális útvonalak között. Innováció vagy „csupán” termékfejlesztés? In: Jászberényi M. (szerk.): *A kulturális turizmus sokszínűsége*. Nemzeti Községi és Tankönyv Kiadó Zrt, Budapest. pp. 145-170.
- NÉMETH, GY. (2004): Ipari örökség és turizmus Észak-Magyarországon és Szlovákiában. Műemlékvédelem. Különszám, Budapest. pp. 33-35.

- NÉMETH, GY. (2005): Ipari örökség és városkép. *Régió* (3). Budapest. pp. 27-46.
- OROSZ ÉVA – STEFÁN KLÁRA – VATI TAMÁS (2010): 2010: Essen, Pécs, Isztambul – kult(r)urális vagy kulturbánus fővárosok? In. *Területfejlesztés és Innováció* 4 (1). A PTE TTK Földrajzi Intézet Politikai Földrajzi és Területfejlesztési Tanszékének, Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszékének elektronikus folyóirata. pp. 15-27.
- TAKÁTS, J. (2011): *Az újragondolt város. EKF iratok*. Publikon Kiadó, Pécs.
- TÓTH, L. – DRÓTOS, L. (2005): *Megvalósíthatósági elő-tanulmány*. Borsod-Abaúj-Zemplén megye gazdag ipari örökségének idegenforgalmi hasznosítására, az „Európai kulturális utak” programjába történő bekapcsolására. Bay Zoltán Alkalmazott Kutatási Közalapítvány Logisztikai és Gyártástechnikai Intézet, Miskolc.
- UNESCO (1972): *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. Paris.
- UNESCO (2003): *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. Paris.
- VÁCZI, P. (2001): Ipari örökség védelmének lehetőségei. XXI. Országos Műemléki Konferencia. *Építészet és műemlékvédelem a XX. században*. Szeged, 2001. szeptember 12-16.

Egyéb források

- ALMÁSSY, ZS. (2012): Iparvárosnak jövőt kitalálni még a németeknél is nehéz. <http://hvg.hu/gazdasag> (Letöltve: 2017. november)
- CSORDÁS, I. (2000): Ganz Park – a budai Ganz telep hasznosítása. <http://epiteszforum.hu/ganz-park-a-budai-ganz-telep-hasznositasa> (Letöltve: 2017. november)
- DRÓTOS, L. (2007): Ipari örökség. <http://www.ipari.bzlogi.hu/index.php> (Letöltve: 2017. május)
- European Route of Industrial Heritage. <http://www.erih.net/about-erih/erih-history> (Letöltve: 2017. április)
- Észak-Keleti Átjáró Egyesület. <http://atjarokhe.hu> (Letöltve: 2017. április)
- ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság Egyesület. <http://www.icomos.hu> (Letöltve: 2017. március)
- Landek Park. <http://www.landekpark.cz/o-nas> (Letöltve: 2017. november)
- Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum. <http://www.mmkm.hu> (Letöltve: 2017. március)
- Metropole Ruhr Tourismus. <http://www.ruhr-tourismus.de> (Letöltve: 2017. november)
- Millenáris Park. <http://www.millenaris.hu> (Letöltve: 2017. március)
- Pécs Európa Kulturális Fővárosa. <http://www.pecs2010.hu> (Letöltve: 2017. március)
- The Central European Iron Trail. <http://culture-routes.net/news/central-european-iron-trail> (Letöltve: 2017. április)
- The Industrial Complexes at Ostrava. <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/1560> (Letöltve: 2017. november)
- VARGA, P. (2013): Ipari épített örökségre alapozott jövőkép – Ózd példáján keresztül. BME Építőművészeti Doktori Iskola. http://dla.epitesz.bme.hu/appendfiles/249-ek_vargap_3.pdf (Letöltve: 2017. október)
2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről.